

ПОТЕНЦІАЛ ПЛЕЙБЕК-ТЕАТРУ ДЛЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМБАТАНТІВ

Савінов В. В.

магістр соціальної педагогіки,

фахівець у галузі соціально-психологічного тренінгу,

молодший науковий співробітник лабораторії соціальної психології

особистості Інституту соціальної та політичної психології

НАПН України,

т.в.о. голови Київської філії ВГО «Українська спілка психотерапевтів»,

співзасновник і керівник Київського плейбек-театру «Déjà vu plus» та

Відділення плейбек-театру ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (м. Київ)

ORCID ID 0000-0001-5830-2333

Scopus ID 57430310800

Web of Science ID AAA-4576-2022

Google Scholar ID QWADP4wAAAAJ

Анотація. У тезах доповіді розглянуто плейбек-театр не лише як соціально-психологічну технологію, яка ефективно застосовується у реінтеграції військових до цивільного життя, а і як практику, що має потенціал для використання на різних етапах морально-психологічного забезпечення комбатантів. А саме, на підставі досвіду виступів Київського плейбек-театру «Дежа вю плюс» для військових у 2022-23 рр., показано, що він може бути використаний як для підтримання морально-психологічного стану особового складу військ, так і для його відновлення та формування.

Обґрунтовано, що плейбек-театр може доповнити сучасні методики психологічного дослідження військовослужбовців, сприяє підтриманню позитивного психічного стану та потенційно пришвидшує відновлення психогенних втрат, але за умов професійної роботи досвідченої плейбек-команди, здатної враховувати специфіку МПЗ. Припущено, що на етапі навчання військовослужбовців, плейбек-театр може бути частиною психологічної підготовки воїнів, розвиваючи моральну готовність та інші професійно важливі особистісні якості, у т.ч. військово-професійну суб'єктність в цілому.

Ключові слова: плейбек-театр, морально-психологічне забезпечення, соціально-психологічний супровід, психологічна підготовка, військово-професійна суб'єктність.

Існує такий сучасний театр, який дуже часто стає прикладним у психосоціальній роботі з групами, – плейбек-театр. В умовах війни та відповідних викликів для СБО пропонуємо розглянути цю форму театру в якості додаткового інструмента для підсилення морально-психологічного забезпечення військ. Плейбек-театр не є театром у класичному розуміння цього слова, коли зал суворо розділяється на дві аудиторії – діячів і

глядачів, перша з яких несе свої думки і почуття, виконуючи над завдання автора п'єси і режисера, а друга – лише сприймає. Це театр обов'язково інтерактивний і навіть партиципаторний, тобто з прямою участю глядачів, від яких залежить сам зміст дійства. Загалом в ньому більше соціально-психологічної практики, ніж власне звичного театру.

Технологічно плейбек-театр відбувається наступним чином. На сцені (припустимо і нормально, щоб вона була умовною) у нейтральній позиції, як в строю, знаходяться кілька досвідчених акторів-імпровізаторів у стані готовності уважно слухати і потім відтворювати почуте. Підготовлений ведучий («кондактор» на професійному сленгу) веде та супроводжує все дійство, починаючи зі вступного слова до присутніх, у якому пояснює технологію та сенс взаємодії, продовжуючи запрошенням глядачів виходити до краю умовної сцени і проводячи з ним невелике інтерв'ю, і завершуючи підбиттям певних підсумків щодо спільної тематики сьогоднішніх історій. Після кожної історії кожного глядача, який наважився вийти і розповісти її на всю групу, кондактор обирає форму театральної гри, називає її акторам, а вони миттєво втілюють саме цю історію у театральній мініатюрі.

Загалом за плейбек-театральний перформанс, який триває приблизно 90 хвилин, відбувається слухання та імпровізоване втілення 7-8-ми історій випадкових представників наявної аудиторії. Завершується дійство загальною мініатюрою, де актори повторно втілюють, переплітаючи між собою, найбільш емоційно вагомі фрагменти різних розказаних сьогодні історій. Кондактор спільно з усіма присутніми дає назву або лаконічний опис всього перформансу, знаходячи його лейтмотив, тобто найсуттєвіші думки і почуття, які висловлювались та, відповідно, всі бачили на сцені.

У цивільному житті, окрім мистецьких функцій, плейбек-театр виконує роль засобу соціальної роботи, психосоціальної підтримки, фасилітації взаємодії, умовної соціальної психотерапії та регулятора соціально-психологічного клімату груп, впливаючи також і на особистість, особливо на тих, хто наважився вийти на авансцену, розповісти побачив свою історію. Психологічні ефекти та вплив практики плейбек-театру на особистість і на групу досить ґрунтовно описані, а деякі науково досліджені та доведені.

Плейбек-театр як незвична театральна форма виник у 1975 році в США, поширений наразі у понад 70-ти країнах, активно розвивається і як мистецтво, і як розвага, і як оригінальний інструмент психолого-соціальної роботи з різними верствами населення. Він досить активно застосовується у сферах, так би мовити, дотику, взаємодії військових і цивільних громадян, але про використання плейбек-театру саме у військовому середовищі даних немає, принаймні відкритих. Відомі лише окремі свідчення (на рівні чуток) про наявність таких плейбек-команд у арміях Ізраїлю та США.

Отже, метою доповіді є проаналізувати, де і яким чином міг би бути корисним плейбек-театр у процесі морально-психологічного забезпечення

наших військ, спираючись як на описаний досвід та дослідження, так і на власний досвід виступів Київського плейбек-театру «Дежавю плюс» для військових у 2022-23 рр.

Це питання зручніше буде розглянути у зворотному порядку життєво-професійного шляху військовослужбовця, тобто не від підготовки до повернення, а навпаки, адже те, що відбувається після служби, цивільним психологам вже відоме і є достатньо перевіреним наукою та практикою, а от що перед службою та під час неї – становить для нас найбільш невідомі сфери з точки зору психосоціальних чи індивідуально-психологічних утручань. Можливо, це справа не для цивільних, але хотілося хоча б спробувати надати свою посильну фахову допомогу військовим психологам та командирам.

Після служби всі проблеми та ризики інтеграції, ресоціалізації, реадптації військових до мирного цивільного суспільства є предметом психологічних досліджень і практики. Плейбек-театр при цьому є досить затребуваною формою роботи, яка надає можливості сприяти діалогу між екскомбатантами і цивільними, лікуванню ПТСР, соціально-психологічній реабілітації, регуманізації військових тощо. Використовується на різних етапах соціально-психологічного супроводу особистості, маючи свою специфіку на кожному з них (Титаренко, Т. М. та ін., 2022, с. 9), полегшуючи переосмислення травматичних подій, сприяючи інтеграції пережитого та відновленню життєвої неперервності, маючи ефекти вивільнення емоцій та емоційної саморегуляції (там само, с. 24; с. 132). Або доведено, наприклад, що художньо виконані оповідання глядачів підтримують примирення через взаємодоповнюючі процеси підходів «зверху вниз» і «знизу вгору» на основі громади... (Dirnstorfer, A., & Saud, N. B., 2020, р. 122), але ж в даному випадку описується контекст примирення після війни в Непалі аж через 10 років (!) після закінчення збройного конфлікту. Виводяться також вимоги до припустимого стану глядачів плейбек-театрального перформансу, основним з яких є наявність волі до примирення. Але ж ми захищаємось від агресорів, у нас воля до примирення реалізується у волі до відбиття тих, хто прийшов до нас з війною... Тобто використання плейбек-театру після війни буде цілком виправданим і ми до цього готові, але чи можемо ми щось зробити вже зараз? Дещо поміркуймо з приводу цього питання.

Під час служби, коли необхідним є підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу, перш за все, плейбек-театр як соціально-психологічна технологія поряд з такими прийомами та засобами дослідження психічних станів військовослужбовців, як спостереження за поведінкою та діяльністю суб'єкта, кіно- і фотозйомка, словесним звіт, аналіз продуктів діяльності, експеримент тощо (Ягупов, В. В., 2023, с. 161), може стати доповнюючою сучасною методикою психологічного дослідження військовослужбовців. Адже під час плейбек-дійства ми спостерігаємо, «про що і яким чином люди розповідають, як реагують на розігрування своїх проблем, реальних

життєвих ситуацій та емоцій» (Титаренко, Т. М. та ін., 2022, с. 138), маючи можливість побачити ситуацію у підрозділі ніби зсередини, тобто з точки зору і крізь призму переживань особового складу. З нашого досвіду ми теж помітили, що розкриваючи індивідуальні наративи військових, плейбек-театр демонструє проблематику, яка недостатньо опрацьована, становить незручності або небезпеку для виконання бойових завдань чи військової служби в цілому (Савінов, В. В., 2023б, с. 33). Тобто для військового командування плейбек-театр стає дослідницьким інструментом – «психометром» морально-психологічного стану, способу життя та іншої проблематики військовослужбовців (там само, с. 27). Важливо при цьому попереджати про присутність спостереження і загалом дотримуватись етики поведінки з довірчо розкритими історіями.

По-друге, оскільки у плейбек-театрі відреагуються негативні психічні стани, підкреслюються позитивні та надихаючі емоції, формуються спільні почуття, то його технологія могла б стати у нагоді командирам для підтримання позитивного психічного стану військовослужбовців, що підвищувало б таким чином результативність та ефективність підрозділу в бойовій обстановці (Ягупов, В. В., 2023, с. 156). Наприклад, на перформансах Київського плейбек-театру «Дежавю плюс» було позначено провідні теми (реальні переживання і проблеми) особового складу, актуалізовані та інсценізовані на плейбек-подіях: страх майбутнього бою, прийняття і неприйняття ролі військового, адаптація до умов служби, мотивація служити та воювати, сила нашої єдності, переживання втрати своїх близьких, туга за рідними, побоювання щодо повернення до цивільного життя та ін. (Савінов, В. В., 2023а, с. 85-86). Таке опрацювання проблематики дає підстави очікувати на покращення, вирівнювання психологічного стану бійців та формування психологічно здорової атмосфери.

По-третє, плейбек-театр може застосовуватись для відновлення тимчасових і санітарних психогенних втрат, але тут зазначимо низку пересторог, встановлених нами на власному досвіді, таких як: небезпеці підживлення негативних явищ у підрозділах; можливості гуманізації антагоніста, тобто ворога; ретравматизації чи занурення у контекст психологічної травми (Савінов, В. В., 2023б, с. 37-38). Для убезпечення цих ризиків, спираючись на систему принципів короткотривалої психологічної реабілітації комбатантів VICEPS (Ізраїль, США, НАТО), а також попередню, лаконічнішу PIE (США), ми дійшли висновку про необхідність «утримання в контексті бойових завдань та військової служби в цілому» (там само, с. 35), щоб «потік історій» випадково не відволік бійців, «розмиваючи» необхідну концентрацію. Також варто працювати в команді досвідченими психологами, адже «після плейбек-театрального дійства задля більш стійкого і тривалого ефекту важлива психологічна підтримка у відновленні емоційної стабільності та допомога в асиміляції досвіду або у віднайденні нових рішень, підготовлених враженнями від участі» (Титаренко, Т. М. та ін., 2022, с. 144).

Перед службою, тобто на етапі навчання, плейбек-театр може бути частиною психологічної підготовки воїнів до виконання бойових завдань. Існує легенда, що в Японії під час навчання самураїв для опанування страху перед боєм серед юних учнів практикували розповіді один одному ситуацій, яких вони боялися, після чого побратими втілювали ці страхи у театралізованій формі... Дійсно, розповідь історій у плейбек-театрі укріплює ідентичність, підвищує рефлексивність, розвиває ігрове мислення та професійність (Титаренко, Т. М. та ін., 2022, с. 140) та багато інших особистісних якостей. Плейбек-театр може бути включений у програму супроводу психологічної адаптації курсантів, підвищувати моральну готовність воїнів, формуючи та розвиваючи «соціальні зв'язки та включеність у соціальні мережі підтримки та взаємодії» (Осьодло, В. І., & Будагьянц, Л. М., 2023, с. 112), покращувати психологічний клімат, здоровий спосіб життя та, відповідно, рівень боєздатності команди.

Якщо формування та розвиток військово-професійної суб'єктності, яка є важливою інтегративною якістю офіцера, «пріоритетно здійснюється в просторі навчально-виховного процесу ВВНЗ через прояв активності в діяльності, свідому відповідальність за неї» (Ягупов, В. В., & Капінус, О. С., 2020, с. 47), то на плейбек-театрі створюються саме такі умови, де активність заохочується і має досить вагомі наслідки. Так, розповідаючи особисту історію на публіку, курсант проявляє свою сміливість та рішучість, ніби «переступаючи міст, поріг у соціальний контекст, який має потенціал для порушення соціального статусу-кво...» (Dennis, R., 2007, р. 58), а спостерігаючи її втілення – відповідальність за привнесення свого матеріалу, позиції, почуттів у спільний простір.

Висновки. Плейбек-театр як соціально-психологічна практика і технологія ефективно застосовується у реінтеграції військових до цивільного життя, маючи при цьому потенціал для використання на різних етапах морально-психологічного забезпечення комбатантів. А саме, виходячи з досвіду виступів Київського плейбек-театру «Дежавю плюс» для військових у 2022-23 рр., він може бути використаний як для підтримання морально-психологічного стану особового складу військ, так і для його відновлення та формування.

Плейбек-театр може доповнювати сучасні методики психологічного дослідження військовослужбовців, сприяє підтриманню позитивного психічного стану та потенційно пришвидшує відновлення психогенних втрат, але за умов професійної роботи досвідченої плейбек-команди, здатної утримувати «потік історій» в контексті бойових завдань та військової служби в цілому, врахування інших нюансів. На етапі навчання військовослужбовців, плейбек-театр може бути частиною психологічної підготовки воїнів, розвиваючи моральну готовність, здоровий спосіб життя та інші професійно важливі особистісні якості, у т.ч. військово-професійну суб'єктність в цілому.

Список використаних джерел

1. Dennis, R. (2007). Crossing the Threshold: Tensions of Participation in Community-Based Playback Theatre Performance. *Journal of Interactive Drama*, 2.1, 56-70. https://www.interactivedramas.info/archive/IDJ_2_1_2007_01.pdf.
2. Dirnstorfer, A., & Saud, N. B. (2020). A Stage for the Unknown? Reconciling Postwar Communities through Theatre-Facilitated Dialogue. *International Journal of Transitional Justice*, 14(1), 122-141. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijz038>.
3. Осьодло, В. І., & Будагьянц, Л. М. (2023). Сучасні контексти концепту моральної готовності військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*, 73(3), 106-114. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-106-114>.
4. Савінов, В. В. (2023). Досвід перформансів плейбек-театру для військових. У Вознесенська, О. Л., & Подкоритова, Л. О. (Наук. ред.). *Простір арттерапії: мистецтво відновлення психічного здоров'я в часи війни* : матеріали ХХ Міжнар. міждисциплін. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 берез. – 2 квіт. 2023 р.). Київ, с. 82-88. <https://lib.iitta.gov.ua/737716/>.
5. Савінов, В. В. (2023). Особливості роботи цивільного плейбек-театру з військовими під час війни. *Простір арт-терапії*, 1(33), 27-42. <https://lib.iitta.gov.ua/737822/>.
6. Титаренко, Т. М., & Дворник, М. С. (Ред.). (2022). *Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід* : практ. посіб.; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 154 с. <https://lib.iitta.gov.ua/732877/>.
7. Ягупов, В. В. (2023). *Військова психологія: методологія, теорія та практика* : підручник. Київ: Psyhobook. 518 с.
8. Ягупов, В. В., & Капінус, О. С. (2020). *Теоретичні та методичні аспекти формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів* : навч.-метод. посіб. Житомир: Євро-Волинь. 240 с.

Summary

Savinov V. V.

*master's degree in social pedagogy,
specialist in the field of socio-psychological training, junior staff researcher at
the Laboratory of social psychology of personality of the Institute for Social
and Political Psychology NAES of Ukraine,
acting head at the Kyiv branch of the NGO «Ukrainian Umbrella Association of
Psychotherapists»,*

co-founder and director of Kyiv Playback Theatre «Déjà vu plus»

*and Playback Theatre Department of the NGO «Art Therapeutic Association»
(Kyiv)*

ORCID ID 0000-0001-5830-2333

Scopus ID 57430310800

Web of Science ID AAA-4576-2022

Google Scholar ID QWADP4wAAAAJ

THE POTENTIAL OF PLAYBACK THEATRE FOR THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF COMBATANTS

Abstract. *In the abstracts of the report, the playback theatre is considered not only as a socio-psychological technology that is effectively used in the reintegration of military personnel into civilian life, but also as a practice that has the potential to be used at various stages of the moral and psychological support of combatants. Namely, on the basis of the experience of performances of the Kyiv Playback Theatre "Deja vu plus" for the military in 2022-23, it is shown that it can be used both for maintaining the moral and psychological state of the personnel of the troops, and for its recovery and formation.*

It is substantiated that the playback theatre can supplement modern methods of psychological research of military personnel, contributes to the maintenance of a positive mental state and potentially accelerates the recovery of psychogenic losses, but under the conditions of the professional work of an experienced playback team, able to take into account the specifics of the MPS. It is assumed that at the stage of training of military personnel, playback theatre can be part of the psychological training of soldiers, developing moral readiness and other professionally important personal qualities, including military-professional personal agency as a whole.

Keywords: *playback theatre, moral and psychological support, socio-psychological assistance, psychological training, military-professional personal agency.*

Савінов В. В. Потенціал плейбек-театру для морально-психологічного забезпечення комбатантів. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. 363 с. С. 152–158.